

Közelkép – tanulmányok

Egy dél-alföldi község gyártósori munkásainak társadalmi helyzete

Varga Zsombor

Debreceni Egyetem, Humán Tudományok Doktori Iskola,
Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program;
HUN-REN-DE High-tech Technológiák a Fenntartható Gazdálkodásban Kutatócsoport;
Gróf Tisza István Debreceni Egyetemért Alapítvány Kiválósági PhD Ösztöndíj;
Rézler Gyula Alapítvány, hazai doktori tanulmányokat támogató ösztöndíja
varga.zsombor@arts.unideb.hu

Absztrakt

A tanulmány egy dél-alföldi község gyártósori munkásainak társadalmi helyzetét vizsgálja 18 félig strukturált interjú alapján. A kutatás célja annak feltárása, hogy milyen iskolai és munkaerőpiaci életutak vezetnek a gyártósori munkavégzéshez, hogyan értelmezhető a munkások társadalmi pozíciója, valamint milyen tényezők járulnak hozzá helyzetük újratermelődéséhez. Az eredmények alapján a válaszadók többségét alacsony iskolai végzettség, korlátozott mobilitási lehetőségek és szűkös anyagi mozgástér jellemzi. A gyártósori munka ugyan stabil foglalkoztatást és rendszeres jövedelmet biztosít, de kevés előrelépési lehetőséggel, alacsony autonómiával, három műszakos munkarenddel és a megbecsültség hiányának tapasztalatával jár együtt. A válaszadók gyermekei esetében részleges, többnyire egylépcsős iskolai mobilitás figyelhető meg, amely azonban nem feltétlenül eredményez érdemi társadalmi pozícióváltást. A tanulmány következtetése szerint a vizsgált gyártósori munkások viszonylag stabil munkaerőpiaci integráció mellett is sérülékeny társadalmi helyzetben vannak.

Kulcsszavak: gyártósori munka, társadalmi mobilitás, dolgozói szegénység, vidéki kontextus, egyenlőtlenség

Abstract

The Social Position of Assembly-Line Workers in a Rural Industrial Town in Hungary

This study examines the social position of assembly-line workers in a village in the Southern Great Plain region of Hungary, based on 18 semi-structured interviews. The research explores the educational and labour-market trajectories leading to assembly-line work, the social position of these workers, and the factors contributing to the reproduction of their disadvantaged status. The findings show that most respondents are characterised by low educational attainment, limited mobility opportunities, and restricted financial resources.

Assembly-line work provides stable employment and regular income, but it is also associated with limited advancement, low autonomy, three-shift work, and a perceived lack of recognition. In the case of respondents' children, partial educational mobility can be observed, usually limited to one step upward, but this does not necessarily lead to substantial changes in social position. The study concludes that, despite their relative integration into the labour market, the workers examined remain in a socially vulnerable position.

Keywords: assembly-line work, social mobility, working poverty, rural context, inequality

Bevezetés

Jelen tanulmány a gyártósorok mellett dolgozó, városnál kisebb településen élő munkavállalók helyzetét vizsgálja. A téma aktualitását az adja, hogy a hazai szakirodalomban az elmúlt évtizedekben viszonylag kevés empirikus kutatás foglalkozott a gyári munkások mindennapi tapasztalataival, miközben a munka világa – különösen a technológiai fejlődés és a munkaerőpiaci átalakulások hatására – jelentős változásokon ment keresztül (Czirfusz et al. 2019; Valuch 2022). Magyarországon ugyanakkor ma is nagy arányban dolgoznak alacsony iskolai végzettséget igénylő, gyártósori munkakörökben, amelyek a társadalmi egyenlőtlenségek szempontjából kiemelt jelentőséggel bírnak (Ferge 2002; Huszár 2022; KSH 2023). Különösen hiányosak az ismeretek a városnál kisebb településeken élő és dolgozó munkások helyzetéről, annak ellenére, hogy számos ipari üzem működik ilyen térségekben, ezért jelen esettanulmány célja a vidéki gyártósori munkásság társadalmi jellemzőinek, mobilitási lehetőségeinek és mindennapi problémáinak feltárása.

Kutatásunk során arra keressük a választ, hogy milyen életutak vezetnek a gyártósori munkavégzéshez, hogyan jellemezhető a csoport társadalmi pozíciója, valamint milyen tényezők járulnak hozzá helyzetük újratermelődéséhez. Kiemelt figyelmet fordítottunk a mobilitási lehetőségekre, a megélhetési stratégiákra és a munkások saját helyzetükre vonatkozó percepcióira.

A munkásság társadalmi helyzetének történeti egyenlőtlenségei

A magyar ipar fejlődése a nyugati országokhoz képest késve és részben külső tőkére támaszkodva ment végbe, ami sajátos munkásszerkezet kialakulásához vezetett (Rézler 1974; Erdei 1942; Ernyey 1974). A gyáripari munkások kialakulásuktól kezdve a társadalom alsóbb rétegeihez tartoztak, alacsony jövedelemmel és korlátozott mobilitási lehetőségekkel (Rézler 1974; Kolosi 1987; Ferge 2002). A történeti kutatások alapján a munkásság jelentős része paraszti háttérből érkezett, és bár bizonyos mértékű strukturális mobilitás megfigyelhető volt, ez nem járt együtt az egyenlőtlenségek érdemi csökkenésével (Ernyey 1974; Valuch 2012). Ezen folyamatok hozzájárultak ahhoz, hogy a gyáripari, illetve később a gyártósori munkások a társadalmi struktúra alsóbb pozícióiban stabilizálódjanak, és helyzetükben jelentős mértékű újratermelődés legyen megfigyelhető (Kolosi 1980; Huszár 2022).

A munka szociológiai vizsgálatát Magyarországon hosszú ideig az osztályalapú megközelítések határozták meg, azonban a „két osztály, egy réteg” sémája csak korlátozottan tette lehetővé a munkásság belső tagoltságának és az egyes csoportok sajátos problémáinak feltárását (Andorka 2006). A későbbi rétegződéskutatások ezért egyre inkább a munkajelleg, a foglalkozási pozíció, a lakhatás és a jövedelem eltérései felől közelítették meg az egyenlőtlenségek kérdését. A munkajelleg-csoportok alapján végzett elemzésekben a gyártósori munkásokhoz legközelebb álló csoportok a betanított és segédmunkások voltak, amelyek a társadalmi hierarchia alsóbb pozícióiban helyezkedtek el, kedvezőtlenebb iskolázottsági, lakhatási és életkörülményekkel, mint a magasabb státuszú foglalkozási csoportok (Ferge 2002). A foglalkozások és azok típusai Magyarországon számos, tartós egyenlőtlenségekben megtestesülő sajátosságot hordoznak (Kolosi 1987; Huszár 2022). Ez a felismerés lehetővé teszi, hogy a gyártósori munkát ne pusztán foglalkozásként, hanem részben társadalmi pozícióként is értelmezzük.

A korszak egyenlőtlenségeit vizsgáló kutatások arra is rámutattak, hogy a munkások helyzetét nem kizárólag a munkabér határozta meg. A lakhatási viszonyok, a kapcsolatrendszerek, valamint a második gazdasághoz való hozzáférés is jelentős szerepet játszott abban, hogy az egyes munkáscsoportok között különbségek alakuljanak ki (Kemény 1972; Kolosi 1987; Szelényi 1990). Ebből következően a fizikai munkások sem tekinthetők homogén társadalmi csoportnak. Kolosi megfogalmazása szerint *„a munkamegosztásban elfoglalt hely egyenlőtlensége [...] a szocialista építés körülményei között is fennmaradt, és ez további egyenlőtlenségeket teremt”* (Kolosi 1980: 31–32).

A szalagszerű, üzemi munkavégzés sajátosságait vizsgáló kutatások a munkavégzés monotonitására, a fegyelemre, a munkaszervezés kötöttségére és a keresetekkel kapcsolatos elégedetlenségre is felhívták a figyelmet (Héthy – Makó 1981), ami jelen kutatás szempontjából is releváns, mivel az interjúk nemcsak a jövedelmi és mobilitási helyzetet, hanem a munkavégzés mindennapi tapasztalatait is vizsgálták.

A rendszerváltás előtti kutatások alapján a munkások helyzete kettős folyamatként írható le. Miközben az életkörülmények bizonyos mértékben javultak és bővültek a mobilitási lehetőségek, a társadalmi egyenlőtlenségek fennmaradtak, és a gyáripari, illetve betanított munkások továbbra is az alsóbb strukturális pozíciókban helyezkedtek el, csoportjukon belül is jelentős differenciáltsággal (Kolosi 1987; Ferge 2002; Valuch 2012).

A gyártósori munkásság helyzete a rendszerváltás után és napjainkban

A rendszerváltás a gyáripari munkásság helyzetében jelentős törést okozott. A tervgazdaság összeomlását követően számos nagyüzem bezárt vagy privatizációra került, több térségben pedig egész ipari központok veszítették el korábbi foglalkoztatási szerepüket. A munkanélküliség megjelenése különösen a korábban ipari munkából élő csoportokat érintette súlyosan, miközben az érdekvédelmi szerveződések csak korlátozottan tudták mérsékelni a munkavállalók kiszolgáltatottságát (Bartha 2011; Alabán 2020; Tóth 2021; Valuch 2022).

A kilencvenes évek közepétől a külföldi tőke beáramlása részben stabilizálta a feldolgozóipart, különösen az elektronikai iparban, a könnyűiparban és az autópárban. Ezzel párhuzamosan kialakultak azok a modern, szalagszerű termelésre épülő gyártósori munkakörök, amelyek nagy arányban alacsony hozzáadott értékű, betanított munkára támaszkodtak. Ezekben a munkakörökben a gyors, pontos és fegyelmezett munkavégzés vált meghatározóvá, miközben a bérek tartósan alacsony szinten maradtak (Inzelt 1994; Laky et al. 1999; Török 2014). A gyártósori, operátori munkakör tömeges elterjedése tehát alapvetően ehhez az időszakhoz köthető, amikor a külföldi tőkére és modern technológiára épülő ipari szerkezet vált meghatározóvá Magyarországon.

A rendszerváltást követő időszakban a munkásság helyzete erősen differenciálódott. Egyes csoportok számára megnyílt a felfelé mozdulás lehetősége, mások azonban tartósan a társadalmi struktúra alsóbb pozícióiban maradtak. A gyáripari és betanított munkások jelentős része ez utóbbi csoportba sorolható. Munkaerőpiaci integrációjuk fennmaradt, de jövedelmi és társadalmi pozíciójuk ezzel párhuzamosan továbbra is korlátozott maradt (Czirfusz et al. 2019; Kolosi 2000). A korszakot követő gazdasági sokkok – így a 2008-as válság, a COVID-19-járvány, valamint a 2020-as évek inflációs folyamatai – ismételten rávilágítottak a csoport sérülékenységére. A gyártósori munkások helyzetét egyszerre jellemzi a munkaerőpiaci jelenlét és a megélhetési bizonytalanság. Bár nem feltétlenül szakadnak ki a foglalkoztatásból, jövedelmük sok esetben nem biztosít stabil társadalmi előrelépést, ami a dolgozói szegénység kialakulásához vezethet a csoport esetében (Czibere – Huszti 2024).

A jelenlegi magyar ipari szerkezetben továbbra is meghatározó szerepet játszanak az alacsony hozzáadott értékű, gyártósori betanított munkák. Az autópár, az elektronikai termelés, az élelmiszeripar és az akkumulátoripar olyan foglalkoztatási környezeteket hoznak létre, amelyekben a gyártósori munkások száma jelentős, ugyanakkor társadalmi mobilitási lehetőségeik korlátozottak maradnak (Czirfusz 2022; KSH 2023). Ezért a gyártósori munkások helyzete napjainkban kettős jelleggel írható le: egyfelől a foglalkoztatás viszonylagos stabilitása jellemzi őket, másfelől jövedelmi és társadalmi pozíciójuk továbbra is korlátozott és bizonytalan, ami a fogyasztási lehetőségek beszűkülésében és a társadalmi mobilitás alacsony szintjében is megmutatkozik (Czirfusz et al. 2019; Huszár 2022; Czibere – Huszti 2024).

A gyártósori munkások társadalmi pozíciója és egyenlőtlenségei

A gyártósori munkások helyzetének értelmezéséhez több, a modern szociológiában meghatározó megközelítés nyújt elemzési keretet. Az integráció fogalma a társadalmi szerkezetbe való beágyazottság mértéke alapján különbözteti meg a csoportokat. Ezen megközelítés szerint a stabil foglalkoztatással rendelkező munkavállalók integrált helyzetben vannak, ugyanakkor munkahelyük elvesztése esetén gyorsan a dezintegráció felé sodródhatnak (Dupcsik – Szabari 2015).

Az osztályalapú megközelítések továbbra is fontos szerepet játszanak a társadalmi egyenlőtlenségek értelmezésében, mivel a hazai kutatások szerint a társadalmi

pozíciók újratermelődésében az osztályhelyzet meghatározó tényező maradt napjainkig, és a magyar társadalom szerkezete viszonylag zártnak tekinthető (Huszár 2019; Éber 2020). Ebben a megközelítésben a gyártósori munkások jellemzően az alsóbb társadalmi pozíciókban helyezkednek el, korlátozott mobilitási lehetőségekkel. A Bourdieu-féle tőkeelmélet (Bourdieu 1978) ezt kiegészítve rámutat arra, hogy a gazdasági, kulturális és társadalmi tőkék egyenlőtlen eloszlása miként járul hozzá a csoport hátrányos helyzetének fennmaradásához. Az empirikus vizsgálatok alapján a gyártósori munkások jelentős része alacsony erőforrásokkal rendelkező, a prekariátushoz közel álló csoportba sorolható (Albert et al. 2018). A gyártósori munkát ezért nem önmagában az egyenlőtlenségek okaként értelmezzük, hanem olyan foglalkozási pozícióként, amely más társadalmi tényezőkkel – különösen az iskolai végzettséggel, a jövedelmi helyzettel és a munkaerőpiaci lehetőségekkel – együtt határozza meg az egyének társadalmi helyzetét.

Az elemzés során a gyártósori munkások egyenlőtlenségi viszonyait néhány kulcsdimenzió mentén vizsgáljuk, amelyek a szakirodalom alapján meghatározó szerepet játszanak a társadalmi pozíció alakulásában. Az első dimenzió a gazdasági helyzet, amely a jövedelmi viszonyokon, a megélhetési lehetőségeken és a lakhatási körülményeken keresztül ragadható meg. A jövedelem nemcsak önmagában meghatározó, hanem más életkörülményekkel – például a fogyasztási lehetőségekkel és az alapvető szükségletek kielégítésével – együtt alakítja a csoport helyzetét, miközben hatással van az egészségi állapotra és a munkaerőpiaci stabilitásra is (Piketty 2015; Vastagh 2017).

A második kulcs tényező az iskolázottság, amely szoros összefüggésben áll a munkaerőpiaci pozícióval és a társadalmi mobilitás lehetőségeivel. Az alacsonyabb végzettség korlátozza az elérhető munkaköröket, és hozzájárul a társadalmi különbségek újratermelődéséhez (Bourdieu 1978; Fejes – Szűcs 2018; Huszár 2022; Egri 2023).

Harmadik dimenzióként a munkavégzés jellege és a technológiai környezet jelenik meg. A gyártósori munkavégzés sajátosságai – a standardizált feladatok, a munkafolyamatok kötöttsége és a gépesítés – jelentős mértékben befolyásolják a munkások mindennapi tapasztalatait és lehetőségeit, miközben a technológiai fejlődés egyszerre hordozza a munkaerőpiaci kiszorulás kockázatát és az új alkalmazkodási követelmények megjelenését (Héthy – Makó 1981; Csepeli 2020).

Az elemzés során ezen dimenziók mentén vizsgáljuk a gyártósori munkások helyzetét, különös tekintettel arra, hogy ezek miként jelennek meg az interjúkban, és hogyan járulnak hozzá a társadalmi egyenlőtlenségek fennmaradásához. A megközelítés lehetővé teszi annak feltárását, hogy a stabil foglalkoztatás ellenére miként alakul ki tartósan sérülékeny társadalmi pozíció, valamint hogy az egyes strukturális tényezők hogyan erősítik egymás hatását a gyártósori munkások élethelyzetében.

A kutatás célcsoportja: a gyártósori munkások

A tanulmányban gyártósori munkások alatt azokat a munkavállalókat értjük, akik közvetlenül a termelésben, szalagszerűen szervezett munkafolyamatok mentén dolgoznak, és jellemzően ismétlődő, standardizált feladatokat látnak el. Ide tartoznak

például az összeszerelést végző, a gyártási folyamatot kiszolgáló vagy az elkészült termékek ellenőrzésében részt vevő operátorok. A vizsgálat nem terjed ki azokra a munkakörökre – így például a karbantartókra, mérnökökre vagy vezetőkre –, amelyek nem közvetlenül a gyártósor melletti munkavégzéshez kapcsolódnak.

A kutatás módszertana és tematikus fókuszai

A kutatás kvalitatív, feltáró jellegű megközelítést alkalmaz. Az adatfelvétel során 18 félig strukturált interjút készítettünk 2025. március 21. és 30. között egy dél-alföldi községben, amely több ipari üzemmel rendelkezik. Az interjúk átlagosan körülbelül másfél órásként voltak, és minden esetben egy rövid, demográfiai adatokat rögzítő kérdőív előzte meg őket. A vizsgálatba olyan munkavállalókat vontunk be, akik legalább három hónapja gyártósori munkakörben dolgoztak, és megfeleltek az általunk meghatározott kritériumoknak. Az interjúalanyok eléréséhez kezdetben egy helyi kapcsolattartó segítségét vettük igénybe, majd hólabda-módszerrel bővítettük a válaszadói bázist, törekedve arra, hogy a vizsgált csoport a lehetőségekhez mérten minél heterogénebb legyen.

Az interjúkat rögzítettük, majd teljes átiratot készítettünk róluk, az elemzés pedig a kutatási kérdésekhez illeszkedő tematikus kategóriák mentén történt. A kutatás célja annak feltárása volt, hogy a vidéki, gyártósor mellett dolgozó munkások milyen társadalmi jellemzőkkel rendelkeznek, és miként értelmezhető jelenlegi pozíciójuk. Ennek megfelelően az interjúk több tematikus blokk mentén szerveződtek. Az első blokk az iskolai életútra fókuszált, különös tekintettel a végzettségre, a tanulmányi pályára és a családi háttér szerepére az intergenerációs mobilitás vizsgálatában. Ezt követően a munkaerőpiaci életút került a középpontba, különös figyelemmel az elérhető lehetőségekre és a mobilitási korlátokra. A harmadik szakasz az aktuális munkavégzésre irányult, amelyben a résztvevők bemutatták feladataikat, értékelték munkakörülményeiket, valamint beszámoltak a gyártósori munka előnyeiről és nehézségeiről, beleértve a munkahelyi egyenlőtlenségek és a munka–magánélet viszonyának kérdéseit is. A záró blokk a jövedelmi helyzet szubjektív megítélésére és annak mindennapi életkörülményekkel való összefüggéseire koncentrált.

A kutatás központi kérdései ezek alapján az iskolai és munkaerőpiaci életutak alakulására, a mobilitási lehetőségeket meghatározó tényezőkre, a munkakörülmények értékelésére, valamint a jövedelmi helyzet és a társadalmi pozíció összefüggéseire irányultak.

Fő kutatási kérdés:

- Hogyan jellemezhetők a városnál kisebb településen dolgozó gyártósori munkások általános társadalmi, munkaerőpiaci és szociális sajátosságai?

Alkérdeések:

- Milyen iskolai és munkaerőpiaci életutak vezetnek a gyártósori munkavégzéshez?
- Hogyan értelmezhető a gyártósori munkások társadalmi pozíciója?

- Milyen tényezők korlátozzák mobilitási és megélhetési lehetőségeiket?
- Hogyan járulnak hozzá ezek a tényezők helyzetük újratermelődéséhez?

A kutatás helyszíne és kontextusa

A vizsgálat egy dél-alföldi, 5000 fő alatti községben zajlott, amely több ipari üzemmel rendelkezik. A település gazdasága korábban az agráriumra épült, azonban a rendszerváltást követően az ipari termelés – különösen a gyártósori munkavégzés – vált meghatározóvá. Infrastrukturális adottságai lehetővé teszik a környező városok elérését, így a helyi munkaerőpiac nem kizárólagosan lokális, ugyanakkor a középfokú oktatás hiánya és a korlátozott helyi lehetőségek strukturális hatással vannak a lakosság életútjára.

A kutatás helyszínét anonimizáltuk a résztvevők kérésének megfelelően, ezért csak olyan általános jellemzőket közlünk, amelyek több hasonló településre is érvényesek, ugyanakkor elegendő kontextust biztosítanak az eredmények értelmezéséhez.

A vizsgálat alanyai és a gyártósori munkavégzés jellemzői

A kutatásban 18 fő vett részt, közülük 13 nő és 5 férfi, ami összhangban áll a helyi foglalkoztatási mintázatokkal, ahol a gyártósori munkakörökben a női munkavállalók dominálnak. A válaszadók átlagéletkora 48 év volt, életkoruk 21 és 64 év között mozgott. Tíz fő legfeljebb általános iskolát végzett, hatan szakmunkás végzettséggel rendelkeztek, míg két fiatalabb interjúalany érettségit is szerzett. A válaszadók többsége községi vagy tanyasi környezetben él, és jellemzően gyermekes háztartásokban, amelyek átlagos mérete három fő. A munkavégzés tekintetében 14 fő kizárólag gyártósori feladatokat lát el, míg néhány esetben a munkakör kiegészül egyéb tevékenységekkel, egy válaszadó időszakosan műszakvezetői feladatokat is ellátott.

A munkaviszonyok viszonylagos stabilitását jelzi, hogy a válaszadók átlagosan 13 éve dolgoznak jelenlegi munkahelyükön, ugyanakkor jelentős különbségek figyelhetők meg az egyéni életutakban. Az anyagi helyzet szubjektív megítélése alapján a többség „*éppen kijön*” jövedelméből, míg egy kisebb csoport a hónap végére rendszeresen nehézségekkel szembesül.

A válaszadók élethelyzetében súlyos vagy halmozott társadalmi hátrányok is megjelennek. Több válaszadó számolt be instabil családi háttérrel, állami gondozásról vagy addikcióval terhelt környezetről, és egyes esetekben súlyosabb traumák – például családon belüli erőszak – is megjelentek. Ezek az élethelyzetek nem kizárólag a válaszadók sajátosságaiként értelmezhetők: a halmozott hátrányok a település hasonló foglalkoztatási helyzetű lakosai körében is megjelenhetnek.

A különböző üzemekben dolgozó válaszadók beszámolóí alapján a gyártósori munkavégzés szervezeti és működési jellemzői nagymértékben hasonlóak. A munka túlnyomórészt három műszakos rendszerben, heti rotációban zajlik, nyolcórás munkaidő mellett, viszonylag állandó csoporttársakkal. A foglalkoztatás jellemzően

határozatlan idejű szerződéssel történik, a bérezés órabéralapú. A munkavégzés szigorúan szabályozott ipari környezetben zajlik, meghatározott munkarenddel, ellenőrzött beléptetéssel és kötött szünetrendszerrel.

A munkavégzés központi sajátossága a gépek által meghatározott munkatempó és a standardizált feladatok dominanciája. A dolgozók feladata alapvetően a gyártósor kiszolgálása, felügyelete és az ismétlődő műveletek elvégzése, miközben a munkafolyamatok szoros kontroll alatt állnak. A munkaszervezés jelentősen korlátozza a munkavállalók autonómiáját. A munkafolyamat megszakítása csak helyettesítés biztosítása mellett lehetséges, ami jól jelzi a termelési folyamatok kötöttségét. A munkamegosztásban nemi különbségek is megfigyelhetők. A nők dominálnak az operátori pozíciókban, és feladataik gyakran kiterjednek a munkaterület tisztántartására is, míg a férfiaknál gyakrabban jelennek meg kiegészítő, szakértelmet igénylő vagy logisztikai feladatok. A stabil állomány mellett több üzemben ideiglenes, kölcsönzött munkaerő is megjelenik, elsősorban kisegítő szerepben.

A gyártósori munkavégzés erősen szabályozott, alacsony autonómiát biztosító és a technológiai folyamatokhoz szorosan igazodó munkaszervezeti keretben zajlik, amely alapvetően meghatározza a munkavállalók mindennapi tapasztalatait.

Iskolai életút és mobilitási korlátok

A válaszadók iskolai végzettsége összességében alacsony. Többségük legfeljebb nyolc általános iskolai osztályt végzett, kisebb részüket szakmunkás-bizonyítvánnyal rendelkezik, míg érettségije csupán két, fiatalabb interjúalanynak volt. Az iskolázottsági különbségek részben életkori eltéréseket is tükröznek, ami arra utal, hogy az oktatási expanzió hatása a válaszadók esetében csak korlátozottan jelent meg.

A továbbtanulás elmaradása a legtöbb esetben nem egyéni döntésként jelent meg, hanem anyagi kényszerek, családi elvárások és a korai munkavállalás szükségességének együttes következményeként. Több válaszadó hangsúlyozta, hogy nem akart terhet jelenteni családjá számára, illetve mielőbb hozzá kívánt járulni a háztartás fenntartásához.

„Hogy mondjam, nem akartam úgy elmenni tanulni tovább, mert hát apukám, a nevelőapukám meg a nevelőanyukám, hogy mondjam... ők is dolgoztak, és akkor számítottak rá, hogy én meg csináljam nekik azt, amit kell...” (Nő, 53)

„Továbbtanulni? Hát, nem tudom. Igazándiból igenis meg nem is, anyuék mondjuk nem engedhették meg maguknak, egyik tesóm sem végzett el semmilyen iskolát...” (Nő, 43)

Egyes életutakban a továbbtanulás lehetőségét a korai családalapítás, illetve a szülői családból való menekülés igénye is háttérbe szorította. Ezekben az esetekben a munkába állás nem pusztán gazdasági döntésként, hanem a függetlenedés eszközeként is megjelent.

„Annak idején igen, akartam tanulni tovább... csak a családi... ráfoghatjuk arra... hogy anyuék, azok mind a kettő alkoholista volt. [...] Beiratkoztam én akkor kereskedelmi, az első dolgozatokat ötösrre írtam meg, és ugye otthagytam. Utána már ott voltak a gyerekek, semmi lehetőség, utána már értük kellett dolgozni mindig...”
(Nő, 64)

A családi háttér erősen meghatározta az iskolai életutakat. A válaszadók szülei jellemzően alacsony végzettséggel rendelkeztek, így az alapfokú végzettség megszerzése sok esetben legfeljebb minimális előrelépést jelentett. A szakmunkásbizonyítvánnyal rendelkezők körében két jellegzetes pálya rajzolódik ki. Egy részük elfogadható lehetőségként élte meg választását.

„Akkor még jónak tűnt. Akkor még jól fizettek. Akkoriban meg úgy tetszett is. Virágkötőnek akartam menni, de oda nem vettek fel, így maradt a kereskedelmi...”
(Nő, 42)

A második csoport tagjai olyan szakmát tanultak, amely nem kapcsolódott érdeklődésükhöz, és amelyben később nem is tudtak vagy nem akartak elhelyezkedni.

„Azért nem, mert igazság szerint nem ez szerettem volna lenni, hanem én ápolónő szerettem volna lenni akkor, amikor én választás előtt álltam, és akkor ápolónőnek viszont nem vettek föl...” (Nő, 55)

A nők esetében különösen erősen jelent meg a megszerzett szakmák devalválódása, míg a férfiaknál a szakmai végzettség gyakrabban jelentett – ha korlátozott mértékben is – munkaerőpiaci előnyt. Az érettségivel rendelkező fiatalabb válaszadók esetében a végzettség inkább az oktatási rendszer átalakulásának következménye volt, és nem járt együtt érdemi munkaerőpiaci előnnyel.

A munkába állást követően egyik interjúalany sem folytatta tanulmányait a nap-pali oktatási rendszerben. Bár néhányan később tanfolyamokon vettek részt, ezek jellemzően nem eredményeztek tartós előrelépést, inkább az aktuális munkaerőpiaci helyzethez való alkalmazkodást szolgálták.

„Az a lehetőség, hogy itt a közmunka programban voltam résztvevő, és akkor mondták, hogy úgy írjuk alá, hogy tanulni kell. [...] Ha többet fizettek volna, maradtam is volna, de az a baj, hogy nem fizettek... közmunkás bért kaptam továbbra is.” (Nő, 53)

„Hát igazából mostanában már kezd kettő munkaköröm lenni, ugye elsősorban gépkészítő vagyok a sor mellett, másodsorban viszont besegítő targoncás vagyok, elküldtek targoncás tanfolyamra...” (Férfi, 27)

Az iskolai életutak összességében az alacsony társadalmi mobilitás és az iskolai végzettség újratermelődésének mintázatát mutatják. A válaszadók többsége legfeljebb egy lépcsővel haladta meg szülei végzettségét, párkapcsolataikban pedig jellemzően

hasonló státuszú partnerek jelentek meg. A továbbtanulás hiányát nem pusztán egyéni döntések, hanem strukturális tényezők – családi háttér, anyagi korlátok és helyi lehetőségek – alakították.

Többen utólag úgy értékelték, hogy érdemes lett volna továbbtanulniuk, ugyanakkor jelenlegi élethelyzetükben ezt már nem tartják reális opciónak. A tanulással kapcsolatos önbizalomhiány, a sikertelenségtől való félelem és a megélhetési kényszerek együttesen zárják el a későbbi mobilitás lehetőségét.

„Öregnek érzem ehhez magam. Régebben igen, még a 40 éves korban, de most már azért több az évszám...” (Nő, 55)

A gyártósori munkások gyermekei az oktatásban és a munkaerőpiacon

A válaszadók iskolai életútjának vizsgálata mellett kitértünk gyermekeik tanulmányi és munkaerőpiaci pályájára is, annak feltárása érdekében, hogy a következő generáció esetében megfigyelhető-e érdemi mobilitás. Az elemzésből három résztvevőt kizártunk (két gyermektelen válaszadót, valamint egy olyan személyt, aki gyermeke nevelésében nem vett részt).

Az általános iskolás kortól kezdve megjelent az a szülői elvárás, hogy a gyermekek ne álljanak meg az alapfokú végzettségnél, ugyanakkor a továbbtanulás irányát bizonytalanul, az iskolai teljesítményhez és külső visszajelzésekhez igazítva határozták meg. A szülők saját erőforrásaikat korlátozottnak látták, ezért jelentős mértékben az oktatási intézmények és pedagógusok iránymutatására hagyatkoztak.

„Hát a kicsi meg... az kicsi... Talán rábízom majd a döntést, ha lesz önálló véleménye, ha nem, akkor majd segítek neki választani én...” (Nő, 42)

„Én nem tudom, hogy merre fog haladni a gyerek így, de most minden érdekli, az biztos. Nem tudom. Én ő benne látom azt, hogy ő simán diploma, meg minden, tehát valami szellemi munka, tehát azért nem gyár...” (Férfi, 40)

A középfokú oktatásban a szülői elvárások határozottabbá váltak. A szakmaszerzés szinte minden esetben minimális követelményként jelent meg, míg az érettségi inkább kiegészítő lehetőségként. A szülők saját tapasztalataikból kiindulva úgy látták, hogy legalább egy piacképes szakma szükséges a munkaerőpiaci kiszolgáltatottság elkerüléséhez.

„El lehet végezni a szakmát, ha nem tetszik, nem kell benne dolgozni, el tudsz bárhova menni. De legyen egy szakmája...” (Nő, 42)

A középiskolai időszakot gyakran problémásként írták le. A tanulmányi nehézségek mellett megjelent a motiváció hiánya, a képzéssel kapcsolatos csalódás és az

új környezethez való alkalmazkodás nehézsége is. A képzés befejezése sok esetben csak erős szülői ösztönzés mellett valósul meg.

„Hát a kicsinél már ez nagyon nehézkes volt, már mindent belevetettünk, hogy végezd el, végezd el, ha már elkezdted, itt van már csak pár hónap, de hál' Istennek sikerült.” (Nő, 53)

Egyes esetekben a tanulmányok megszakítása is előfordult, amit a szülők egyértelműen negatív kimenetként értékeltek, és a korai önállósodás elvárásával kapcsolták össze.

„A nagyobbik fiam... ővele harcolunk, mert ő buta volt, nagyon buta volt, ő otthagya az iskolát, ott kőműves szakmát akart letenni, és ő otthagya.” (Nő, 45)

A felsőoktatás csak kivételes esetekben jelent meg. Néhány családban ugyan előfordult, de nem vált általános vagy elvárt mobilitási úttá. A már felnőtt gyermekek többsége stabilan jelen van a munkaerőpiacon, jellemzően betanított vagy szakmunkát végezve, gyakran a környező városokban. A fiúgyermekek esetében gyakoribb volt a szakmai pálya folytatása vagy továbbfejlesztése, míg a lányoknál gyakrabban jelent meg a gyártósori vagy más alacsonyabb státuszú munkakörökbe való belépés.

A gyermekek életútja részleges előrelépést mutat a szülőkhöz képest. A legtöbb esetben sikerült meghaladni a szülők iskolai végzettségét, de ez jellemzően egylépcsős mobilitást jelentett (szakmaszerzés, ritkábban érettségi vagy felsőoktatás). A mobilitás tehát nem teljesen zárt, de erősen korlátozott marad. Bár az oktatás fontossága a szülők számára egyértelmű, ez ritkán kapcsolódik tudatos, hosszú távú mobilitási stratégiához.

Munkahelyi életutak és munkaerőpiaci kötöttségek

Az interjúk alapján a válaszadók munkahelyi életútja szorosan kapcsolódik korábbi iskolai pályájukhoz. A többség már fiatalon találkozott a munkavégzéssel. Tanulmányaik alatt ideny munkákat, alkalmi mezőgazdasági munkákat vagy szakmai gyakorlatokat végeztek, miközben a munkaszocializáció gyakran már gyermekkorban elkezdődött a családi gazdálkodásban végzett feladatokon keresztül. A fizikai munka és a kötelességtudat így korán beépült értékrendjükbe.

Az iskola befejezését követően szinte minden válaszadó rövid időn belül munkába állt. A munkahelyváltások száma általában alacsony volt. Azok, akiket nem érintett leépítés vagy gyermekvállalás miatti megszakítás, többnyire kevés munkahelyen dolgoztak életük során.

„Én nekem ez az első munkahelyem. Viszonyításom nincs...” (Nő, 49)

„Kezdttem ott, ahol most is vagyok, 18 évesen...” (Nő, 45)

A munkahelyi életutakban kevés tudatos karrierstratégia jelent meg. A váltásokat jellemzően élethelyzeti kényszerek – gyárbezárások, leépítések, gyermekvállalás vagy a helyi munkaerőpiac beszűkülése – alakították, miközben a térbeli mobilitás is korlátozott maradt. A válaszadók többsége helyben vagy közeli településeken vállalt munkát.

„Hát, voltam a szomszéd faluban is, mint takarítónő. Amikor arrafelé laktam, akkor ott dolgoztam, de ahogy visszajöttem ide, egyből elmentem oda, ahol most is vagyok.” (Nő, 42)

A rendszerváltás előtti időszakban munkába állók jellemzően helyi mezőgazdasági vagy ipari egységekben helyezkedtek el, míg a későbbi generációk esetében inkább a képzettségüknek megfelelő munkalehetőségek hiánya jelentett problémát. Különösen a női szakmunkások számoltak be arról, hogy tanult szakmájukhoz kapcsolódó lehetőségek megszűntek, így betanított vagy gyártósori munkakörök felé kényszerültek.

A gazdasági visszaesések – különösen a 2000-es évek második felében – tovább szűkítették a lehetőségeket. A leépítések elsősorban a női és a bejáró munkavállalókat érintették, akik közül többen ideiglenesen kiszorultak a formális foglalkoztatásból, majd később visszatértek a helyi üzemekbe.

„Akkor létszámleépítés volt, akkor elküldtek...” (Nő, 42)

A kiegészítő jövedelemszerzés – például napszám vagy alkalmi munka – sokáig fontos szerepet játszott, különösen a háztáji gazdálkodás visszaszorulásával párhuzamosan.

„Én ugye elmentem, dolgoztam éjszakába... nem lefeküdtem, hanem mentem napszámba...” (Nő, 56)

A fiatalabb, magasabb végzettségű válaszadók esetében a gyártósori munka kevésbé kényszerként, inkább stabil jövedelmet biztosító lehetőségként jelent meg, ugyanakkor ők is korlátozotttnak látták előrelépési esélyeiket. A válaszadók többsége számára a jelenlegi helyzet egyszerre jelent biztonságot és kényszert. A gyártósori munka nem tudatos karrierút, hanem a helyben elérhető stabil foglalkoztatás szinte egyetlen lehetősége.

A munkaerőpiaci kötöttségek szempontjából meghatározó, hogy a vizsgált üzemekben a gyártósori munkavégzés két fő foglalkoztatási formában jelenik meg. Az állandó, hosszú távú munkaviszony mellett kölcsönzött, rövid távon alkalmazott munkaerő is megjelenik. Utóbbi bizonytalanabb feltételekkel és korlátozott előrelépési lehetőségekkel jár. A két csoport közötti különbség élesen kirajzolódik, és az átjárás ritka.

„...nem értem, hogy miért ezt csinálja..., még esze is van, hogy esetleg miért nem vették már át?” (Férfi, 40)

A vizsgált munkavállalók esetében jelenlegi munkahelyük megszerzésének leggyakoribb módja a kapcsolatokon keresztül történő bekerülés volt, ami jelzi a helyi kapcsolatháló meghatározó szerepét. A foglalkoztatottak kisebb része formális álláskeresés útján került munkahelyére. A későbbi munkafeltételekben azonban a bekerülés módja alapján nem számoltak be érdemi különbségekről.

A munkahelyváltás gondolata szinte minden válaszadónál felmerült, de ritkán vezetett tényleges lépésekhez. A maradás mögött több tényező állt: az életkor, a családi kööttségek és a munkahely közelsége egyaránt fontos szerepet játszottak.

„...És akkor így szépen odáig eljutottam, hogy nahát, akkor ezt a kis időt már nyugdíjig kibírjuk itt.” (Nő, 56)

„...Meg az az egy tart még vissza, hogy közel van.” (Nő, 43)

A fiatalabbak valamivel nyitottabbak voltak a váltásra, de ők sem láttak reális, jelentősen jobb alternatívát a térségben. A válaszadók többsége úgy értékelte, hogy jelenlegi pozíciójánál csak kis mértékben találhatna kedvezőbb lehetőséget, miközben a váltás kockázatai magasak.

A munkahelyi életutak alacsony mobilitást mutatnak, amelyet a helyi munkaerőpiac szerkezete, az iskolázottsági adottságok és a családi élethelyzetek együttesen határoznak meg. Paradox módon a gyártósori munka ebben az értelemben egyszerűre jelent a csoport számára társadalmi integrációt és dezintegrációs kockázatot. Biztosítja a foglalkoztatást és a megélhetést, ugyanakkor igen alacsony életszínvonalat és nehéz munkát vár el érte cserébe.

Mindennapi nehézségek és az operátori pozíció megítélése

A válaszadók munkahelyükhöz való viszonya alapvetően ambivalens. Miközben értékeli a foglalkoztatás viszonylagos stabilitását, mindennapi tapasztalataik számos tartós nehézségre mutatnak rá.

„...Nem, igazából én ezt szeretem csinálni, amit csinálok.” (Nő, 55)

A pozitívumok között leggyakrabban a határozatlan idejű munkaszerződés, a kiszámítható jövedelem és a jogilag rendezett foglalkoztatás jelent meg. A munkafeladatokat többségük könnyen betanulhatónak ítélte. A gépek kezelése inkább gyakorlatot, mintsem formális szaktudást igényel, ami biztonságérzetet ad, és hozzájárul a megszokott munkaterületekhez való ragaszkodáshoz.

„Betanulható, könnyen. Én legalábbis úgy gondolom, hogy az én részemről nem olyan túl bonyolult.” (Nő, 64)

A technológiai környezet önmagában nem jelent megugorhatatlan akadályt, ugyanakkor a hibák kezelése és a gépleállásokhoz kapcsolódó felelősség bizonytalanságot

okoz. A vezetőség részéről tapasztalt rugalmasság – különösen családi vagy egészségügyi problémák esetén – szintén pozitívumként jelent meg.

A kedvező elemek mellett azonban a válaszadók egyik legfontosabb sérelme a megbecsülés hiánya volt. Többen úgy érezték, hogy a vezetőség nem megfelelő hangnemben kommunikál velük, és gyakran olyan problémákért is őket teszik felelőssé, amelyekre nincs ráhatásuk, ami erősíti az alárendelt és könnyen pótolható pozíció érzését.

„A nagy többségében nem becsülnék meg. Hát igazándiból szerintem nem becsülnék senkit.” (Nő, 55)

A három műszakos munkarend szintén egységesen negatívumként jelent meg. Az éjszakai műszakot különösen megterhelőnek tartották az alvási ritmus felborulása, a családi élet szervezése és a pihenési idő beszűkülése miatt, miközben az ezért járó pótlékot nem érezték arányosnak.

„Én úgy gondolom, az éjszaka arra való, hogy az ember pihenjen, nem arra, hogy dolgozzon. 9 órakor eljövök otthonról, 10-kor, és reggel fél 7-kor érek haza. Borzalom...” (Nő, 55)

„Igen, én arra mondom, hogy lehet, hogy ebben a korban már elég lenne az a két műszak. [...] éjszaka otthon lenni aludni. Nemcsak én, hanem mindenkinek.” (Nő, 56)

A munkahelyi kapcsolatok megítélése változó volt. Egyesek támogató közösségről számoltak be, mások konfliktusos viszonyokról. A beilleszkedés és az alkalmazkodás fontos tényezőnek bizonyult a pozitívabb tapasztalatok kialakulásában.

„Szerencsére az összes kollégámmal, kolleginával teljes mértékben jó a viszonyom.” (Férfi, 27)

„Hát van egy-két kolléga, akit jobb elkerülni, mint hogy még ránézni is undorodok tőle.” (Nő, 43)

„Összedolgozunk, munkaviszonyban ez egy nagyon jó csapat. [...] segítünk egymásnak.” (Nő, 56)

A régebb óta ott dolgozók gyakran beszéltek a termelési tempó gyorsulásáról, amely tapasztalatuk szerint a minőség rovására megy, miközben a hibákért a dolgozókat terheli felelősség. Ez csökkenti a munkavégzés feletti kontroll érzetét.

„Ha elromlik az a rohadt gép [...] akkor te csinálod, de gyorsan, mert viszont annyira gyorsan jön egyébként, hogy neked kapkodnod kell...” (Nő, 45)

A nemi munkamegosztás szintén egyenlőtlenségként jelent meg a beszámolóiban. A női válaszadók szerint a férfi operátorok kedvezőbb feladatokat és jobb feltételeket kapnak – fizikai adottságaikhoz képest –, amit igazságtalannak érznek. A kölcsönzött munkaerő jelenléte további feszültségeket okoz, mivel betanításuk és felügyeletük az állandó dolgozókra hárul.

A technológiai változások is ambivalens hatással jártak: bár a gépesítés részben csökkentette a fizikai terhelést, egyúttal növelte a mentális igénybevételt, a figyelmi terhelést és a munkavégzés elszigeteltségét.

Jövedelem és megélhetés

Az interjúk záró része a jövedelemre és a megélhetésre irányult, amely a válaszadók beszámolóinak alapján a gyártósori munkával kapcsolatos elégedetlenség egyik központi forrása. Bár a két érettségivel rendelkező, fiatalabb válaszadó kedvezőbben ítélte meg keresetét – részben kiegészítő feladatok és adókedvezmények miatt –, a többség alacsonynak tartotta fizetését, különösen a három műszakos munkarend terheivel viszonyítva.

Konkrét bérösszegeket a válaszadók ritkán közöltek, ugyanakkor becsléseik szerint jövedelmük többnyire a minimálbérnél csak kis mértékben magasabb. Többen jelezték, hogy a korábbi időszakokhoz képest a túlórák és az informális többletjövödelmek lehetősége is beszűkült. A bérrel kapcsolatos elégedetlenség így nem csupán az alacsony jövedelemből, hanem annak a munkaterheléshez viszonyított aránytalanságából fakadt, különösen az éjszakai műszak pótlékát illetően.

„Kevés. Kevés. Három műszakban ennyit keresni, az nagyon kevés. [...] Hogy hogy számolják ki mindig, hogy ugyanott vagy, ahol kezdted...” (Nő, 45)

„Ez is nagyon kevés, mert egyik napról a másikra jövök ki. [...] Ha a gyerekem nem lenne, megmondom őszintén, ő szokott nekem segíteni. Mert ez a fizetés három műszakhoz képest...” (Nő, 55)

A háztartási megélhetés szempontjából a válaszadók többsége úgy ítélte meg, hogy jövedelmük csak szigorú beosztással elegendő. Bár lakhatásukat többnyire saját tulajdon biztosítja, az ingatlan fenntartása, a rezsiköltségek és a mindennapi kiadások jelentős terhet jelentenek.

„Hát már jó leszek, mire összegyűlne annyi pénz, hogy én most éppen lefestessem a házat, vagy akármit. Azért dolgozol, azért éjszakázol... [...] Tehát nem bírsz csak kajára, meg éppen fára, meg ilyenekre, csekket befizetni, számlát...” (Nő, 45)

A hitel kérdése érzékeny témának bizonyult. A válaszadók inkább általánosságban beszéltek róla, ugyanakkor egyértelművé vált, hogy a törlesztés jelentős anyagi terhet jelenthet.

*„Egyedül a házat vettük hitelre, de ott se 10-20 milliókat, 2 millió lett fölvéve...”
(Nő, 42)*

A mindennapi fogyasztásban a tudatos gazdálkodás központi szerepet játszik. A válaszadók előre tervezik kiadásait, figyelik az árakat, és igyekeznek minimalizálni költségeiket, ami gyakran a gyermekkori családi szocializációból eredő mintákhoz kapcsolódik.

„Megvan az, hogy ha megkapod a fizetést, egyből a számlákat fizeted ki, és utána megnézed, hogy mi van a háztartásban, amit muszáj megvenni... [...] minél olcsóbban meg tudom venni valamerre.” (Nő, 53)

A jövedelmi helyzet megítélésében két tapasztalat rajzolódik ki. Egyesek stabil, változatlan életkörülményekről számoltak be, míg mások az utóbbi időszak romlását érzékelték. A jövővel kapcsolatban a többség nem fogalmazott meg érdemi javulásra vonatkozó várakozást.

„Hát nem jobb, mint az átlag. Egy átlagos, amit elmondtam, hogy beosztással élünk. Úgy lehet ebből mögélgni.” (Férfi, 40)

A megélhetési terhek különösen a gyermekes háztartásokban jelentkeztek erőteljesebben, míg a többkeresős vagy felnőtt gyermekekkel rendelkező családok helyzete valamivel stabilabbnak tűnt. Az egyedül élők és az egykeresős háztartások ezzel szemben sérülékenyebb pozícióban voltak.

A gyártósori munkások jövedelme elegendő az alapvető megélhetéshez, de csak folyamatos tervezés és lemondások árán. Bár teljes nélkülözésről ritkán számoltak be, a jövedelem kevés tartalékot, korlátozott fogyasztási lehetőségeket és alacsony társadalmi biztonságérzetet eredményez.

Konklúzió

Esettanulmányunk egy dél-alföldi község gyártósori munkásainak társadalmi helyzetét, iskolai és munkaerőpiaci életútját, munkatapasztalatait és megélhetési viszonyait vizsgálta. A kutatás feltáró jellegéből adódóan eredményeink nem általánosíthatók a gyártósori munkások teljes csoportjára, ugyanakkor jól kirajzolják a vidéki, kistéleplési gyártósori munkásság jellegzetes társadalmi mintázatait.

Az iskolai életutak alapján a válaszadók többsége legfeljebb egylépcsős mobilitást ért el szüleihez képest. Ez az előrelépés elsősorban az oktatási expanzióhoz és a munkaerőpiaci követelmények változásához kapcsolódott, nem pedig tudatos mobilitási stratégiákhoz. A továbbtanulás gyakran anyagi korlátok, családi elvárások és korai munkavállalási kényszerek miatt maradt el, míg a szakmunkás végzettség csak korlátozott előnyt jelentett, különösen a nők esetében.

A következő generáció életútja részleges elmozdulást mutat. A szakmaszerzés és az érettségi gyakoribbá vált, ugyanakkor a felsőoktatás továbbra is kivételes maradt.

A mobilitás így nem teljesen zárt, de strukturálisan korlátozott, különösen ott, ahol az iskolai előrelépés nem párosul kedvező munkaerőpiaci lehetőségekkel.

A munkahelyi életutak szintén alacsony mobilitást tükröznek. A munkahelyváltások többnyire nem tudatos karrierstratégia eredményei, hanem külső kényszerrekhez – leépítésekhez, gyárbezárásokhoz vagy élethelyzeti változásokhoz – kapcsolódnak. A gyártósori munka ebben az értelemben kettős szerepet tölt be. Egyszerre biztosít stabil foglalkoztatást és jelenti a mobilitási lehetőségek beszűkülését.

A munkások munkahelyükhöz való viszonya ennek megfelelően ambivalens. A stabil szerződés, a kiszámítható jövedelem és a formális foglalkoztatás pozitívumként jelenik meg, miközben az alacsony bérszint, a három műszakos munkarend – különösen az éjszakai műszak –, valamint a megbecsülés hiánya tartós elégedetlenségi forrás. A technológiai környezet önmagában nem jelent akadályt, de a munkatempó, a kontroll és a mentális terhelés növekedése hozzájárul a munkavégzés megterhelő jellegéhez.

A jövedelmi viszonyok alapján a válaszadók megélhetése biztosított, de szűkös. A jövedelem többnyire elegendő az alapvető szükségletek fedezésére, ugyanakkor kevés tartalékot és korlátozott fogyasztási lehetőségeket eredményez. A megélhetés folyamatos tervezést és lemondásokat igényel, miközben az egykeresős, egyedül élő vagy gyermekes háztartások különösen sérülékenyek.

A vizsgált gyártósori munkások helyzete stabil foglalkoztatás mellett is sérülékeny társadalmi pozícióként írható le. Nem a munkaerőpiacról kiszorult csoportról van szó, hanem olyan munkavállalókról, akik integráltak a foglalkoztatás világába, de jövedelmi, mobilitási és életkörülménybeli lehetőségeik erősen korlátozottak. A kettősség – az integráció és a strukturális korlátozottság együttes jelenléte – alapvetően meghatározza helyzetüket.

Eredményeink alapján a gyártósori munkások vizsgálata továbbra is kiemelt jelentőségű, különösen az oktatási mobilitás, a dolgozói szegénység, a nemi egyenlőtlenségek és a vidéki ipari munkaerőpiacok működésének megértése szempontjából.

Irodalomjegyzék

- Alabán A. P. (2020): Társadalmi folyamatok Ózdon a rendszerváltozás után. *Eszmélet*, 125: 185–198.
- Albert F. – Dávid B. – Kmetty Z. – Kristóf L. – Róbert P. – Szabó A. (2018): Mapping the Post-communist Class Structure: Findings from a New Multidimensional Hungarian Class Survey. *East European Politics and Societies: And Cultures*, 32(3): 544–565. <https://doi.org/10.1177/0888325417739954>
- Andorka R. (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Bartha E. (2011): *Magányos harcosok: Munkások a rendszerváltás utáni Kelet-Németországban és Magyarországon*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Bourdieu P. (1978): A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése. Tanulmányok (Léderer P. szerk.; Ferge Zs. – Ádám P. ford.). Gondolat Kiadó, Budapest.

- Czibere I. – Huszti É. (2024): A dolgozó szegények. In: Kovách I. (szerk.): Integráció, egyenlőtlenség, polgárosodás: A magyar társadalom a 2020-as évek elején. 2. kötet, 177–222. HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest.
- Czifrusz M. – Ivanics Z. – Kovai C. – Meszmann T. T. (2019): A magyarországi munkásság a hosszú lejtmenetben. *Fordulat*, 26: 142–170.
- Czifrusz M. (2022): *Akkumulátoripari fellendülés Magyarországon: Az értéklánc szereplői, dolgozói és szakszervezeti perspektívák*. Friedrich-Ebert-Stiftung, Budapest.
- Csepeli Gy. (2020): *Ember 2.0: A mesterséges intelligencia gazdasági és társadalmi hatásai*. Kossuth Kiadó; Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete, Budapest.
- Dupcsik Cs. – Szabari V. (2015): Theoretical introduction to the research project Integration and disintegration processes in Hungarian society. *socio.hu*, 5(3): 44–63. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2015.3.44>
- Éber M. Á. (2020): *A csepp: A félperifériás magyar társadalom osztályszerkezete*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Egri Z. (2023): Mobilitás és perzisztencia a hazai települési szintű jövedelemegyenlőtlenségi folyamatokban, 2012–2019. *Területi Statisztika*, 63(1): 3–37. <https://doi.org/10.15196/TS630101>
- Erdei F. (1942): *A magyar paraszttársadalom*. Franklin-Társulat, Budapest.
- Ernyey G. (1974): *Az ipari forma története Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Fejes J. B. – Szűcs N. (2018): *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged.
- Ferge Zs. (2002): Struktúra és egyenlőtlenségek a régi államszocializmusban és az újkapitalizmusban (Alapkérdések). *Szociológiai Szemle*, 4: 9–33.
- Héthy L. – Makó C. (1981): *A technika, a munkaszervezet és az ipari munka*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Huszár Á. (2019): Osztálytársadalom-e a magyar társadalom? *Szociológiai Szemle*, 29(4): 4–32. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2019.4.1>
- Huszár Á. (2022): Osztályszerkezet és jövedelemelosztás Magyarországon 1982 és 2019 között. In: Kolosi T. – Szelényi I. – Tóth I. G. (szerk.): *Társadalmi Riport*, 159–173. TÁRKI Társadalomkutató Intézet Zrt., Budapest <https://doi.org/10.61501/TRIP.2022.8>
- Inzelt A. (1994): Restructuring and privatization of the Hungarian manufacturing industry. *Technology in Society*, 16(1): 35–63. [https://doi.org/10.1016/0160-791X\(94\)90020-5](https://doi.org/10.1016/0160-791X(94)90020-5)
- Kemény I. (1972): A magyar munkásosztály rétegződése. *Szociológia*, 1(1): 36–47.
- Kolosi T. (1980): *Réteghelyzet – rétegtudat*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Kolosi T. (1987): *Tagolt társadalom: Struktúra, rétegződés, egyenlőtlenség Magyarországon*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Kolosi T. (2000): *A terhes babapiskóta: A rendszerváltás társadalomszerkezete*. Osiris Kiadó, Budapest.
- KSH (2023): *Helyzetkép, 2023–Ipar*. <https://www.ksh.hu/s/helyzetkep-2023/#/kiadvany/ipar/az-ipar-fobb-mutatoianak-valtozasa-az-elozo-evihez-kepest-2023> (Letöltés ideje: 2026. 01. 06.)

- Laky T. – Neumann L. – Boda D. (1999): *A külföldi tőke szerepe a privatizációban*. GJW-Consultatio, Budapest.
- Rézler G. (1974): A magyar nagyipari munkásság kialakulása. In: Litván G. – Varady G. (szerk.): *Magyar munkásszociográfiák: 1888–1945*. 15–33. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Piketty T. (2015): *A tőke a 21. században*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Szelényi I. (1990): *Új osztály, állam, politika*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Tóth A. (2021): Miért nem váltak a szakszervezetek nagy és erős civil mozgalommá a rendszerváltás után? In: Tóth P. P. – Bartha E. – Krémer A. – Valuch T. (szerk.): Rézler Gyula szellemi öröksége, 88–110. Kronosz Kiadó, Budapest.
- Török E. (2014): *Munka és társadalom. A munka jelentésváltozásai a bér munkán innen és túl*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Valuch T. (2012): A társadalmi változások néhány jellegzetessége Magyarországon a Kádár-korszakban. *Múltunk – Politikátörténeti Folyóirat*, 57(1–2): 10–26.
- Valuch T. (2022): A munkásságról szóló diskurzusok és a modernkori magyar munkásság tagolódása. *socio.hu*, 12(1), 5–18.
<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2022.1.5>
- Vastagh Z. (2017): *Társadalmi struktúra és állami redisztribúció*. Napvilág Kiadó, Budapest.